

הכנס המדעי ה-19

מחקר, עיון ויצירה באורנים – תשע"ח

מגדר

יו"ר: יעל גילעת

לקוון או לא לקוון, זאת השאלה :

דילמות בשימוש בקורסים מקוונים עם מורות הלומדות לתואר שני

On or Off-line: Dilemmas in Using Online Teaching-Learning in In-service Teacher Education

במסגרת לימודי התואר השני בתוכנית להוראת שפות במכללת אורנים, לומדות מורות הממשיכות ללמד בבתי ספר, ולכן הלימודים מתקיימים במהלך יום אחד בשבוע בלבד, ויתר השעות הנדרשות נלמדות בקורסים מרוכזים או מקוונים. בנוסף, סגל התוכנית רואה בקורסים מקוונים הזדמנות לשדרג את כישורי ההוראה של הסטודנטיות כאשר הקורס המקוון מספק להן הדגמה (modeling) לעבודתן כמורות, בתקווה שהן תעשינה שימוש בשיטת הוראה זו בעבודתן בבית הספר, כפי שמשרד החינוך מעודד ומצפה.

רוב הסטודנטיות הלומדות בתוכנית שייכות למגזר הערבי, ורובן ככולן הן נשים נשואות ואימהות לילדים צעירים. הן מתקשות לעמוד בדרישות הקורסים המקוונים המחייבים אותן לייחד זמן ללימודים בבית, בשעות אשר בדרך כלל מוקדשות לתפקידיהן כרעיות, אימהות ועקרות בית, בנוסף לחובותיהן כמורות.

המחקר המדובר עסק בהסתגלות הסטודנטיות להוראה מקוונת, בהתמודדותן עם הנושאים הטכנולוגיים המורכבים מעט, ובדרכים בהן נקטו על מנת לגשר על הפערים הנובעים מהלחצים בחייהן הפרטיים והמקצועיים בהקשר של הקורס המקוון. באופן ספציפי, עסקה שאלת המחקר בדילמה האם יש לחייב סטודנטיות אלו ללמוד קורסים מקוונים כמקובל באקדמיה, או להתחשב בצורכיהן התרבותיים הייחודיים ולמצוא להן פתרונות אחרים, לא מקוונים.

המחקר התבצע בקורס מקוון בתוכנית להוראת שפות. גישת המחקר הייתה משולבת, וכלי המחקר היה שאלון שכלל שאלות פתוחות וסגורות. הממצאים שהתקבלו הראו כי הסטודנטיות, בדומה לנמצא בספרות המחקרית והמקצועית בתחום, תומכות ברעיון של קורסים מקוונים ברמה התאורטית, אך מתקשות לעמוד בדרישות באופן מעשי. מסקנתו העיקרית של המחקר היא שבמקום לשאול האם יש להציע לסטודנטיות מסוג זה קורסים מקוונים, יש לשאול כיצד ניתן לעשות זאת בצורה הטובה ביותר. הפרזנטציה מסתיימת בשורת המלצות מעשיות המכוונות להתאמת קורסים מקוונים לאוכלוסייה מיוחדת זו.

מילות מפתח : קורסים מקוונים, לימודים מתקדמים, מחקר משולב, הוראת שפות, רב-תרבותיות

"ארבע אימהות": על עיצוב אימהות האומה במדרשי חז"ל**The Four Matriarchs:****On the Midrashic Depiction of the Jewish Foremothers**

מבין האימהות היהודיות לדורותיהן שמורה הבכורה לארבע אימהות האומה, הראשונות בסדר הופעתן ובחשיבותן. שרה, רבקה, רחל ולאה הן דמויות מוכרות לנו מספר בראשית, והן שבות ומופיעות במדרשים רבים של חז"ל, בהגדה של פסח ובהזדמנויות רבות נוספות.

הניב "ארבע אימהות" הופיע לראשונה רק בספרות התלמודית, אך הפך בהמשך למותג תרבותי בעל מוניטין. חז"ל רואים את ארבע האימהות כחלק מתוכניתו העקרונית של אלוהים בבריאת העולם וההתייחסות אל אימהות האומה באגדה היא חיובית ומאדירה בדרך כלל. חכמים גם משתמשים במושג "זכות אימהות" העומדת לבניהן, והחסד היא התכונה המאפיינת אותן ומשמשת השראה להולכים בדרכן.

כנגד התייחסויות חיוביות אלה, בהזדמנויות אחרות זוכות דמויות האימהות לגינויים נמרצים, שקשה להעלות על הדעת שהאבות היו זוכים בהם על-פי אמות מידה ערכיות שוות. דומה שהיחס האמביוולנטי של החכמים לאימהות האומה הקדומות משקף באופן רחב יותר את מורכבות יחסם של גברים לנשיות, למיניות ולאימהות.

עיון בספרות חז"ל מגלה כי חלק ניכר מן המדרשים העוסקים באימהותן של האימהות אינם עוסקים באימהותן אלא בעקרונות, כלומר בתקופה בה סבלו מעקרונות והתפללו לפרי בטן. ארבע האימהות קשורות בראשיתו של העם, בהפיכתו ממשפחה גרעינית לבית אב ומשבטים לאומה. עקרונותן של האימהות מצטיירות אפוא כמוטיב ספרותי בעל תפקיד תיאולוגי מובהק. השאלה "למה נתעקרו האימהות?" עולה פעמים מספר בספרות המדרש ומקבלת תשובות מגוונות ומפתיעות. התבוננות בתשובות הללו נותנת מספר מפתחות לשאלה מדוע עסקו חז"ל כה הרבה בעקרונותן של האימהות, וכה מעט באימהותן.

בהרצאתי אבקש לבחון את המסורות על עקרונותן של אימהות האומה כמוטיב מרכזי במדרשי חז"ל, ולהציע להן הסבר חדש, המתבסס על תאוריות פסיכולוגיות ופמיניסטיות: דומה שעקרונות, במיוחד אם היא מסתיימת לבסוף בלידת הבן הנכסף (לא הבת), מהווה מוצא ייחודי למתח הבלתי פתור בין מיניות לאימהות: העקרה משתוקקת לבעלה, אך תשוקתה איננה למין, תשוקה שלכאורה איננה "ראויה" לאישה מהוגנת, אלא תשוקה להיריון ולבן, שהיא ראויה ביותר. כך מייצגת העקרה מפגש חד-פעמי בין מיניות נשית וטוהר אימהי.

מילות מפתח: ארבע אימהות, ספרות חז"ל, אימהות, מיניות, עקרונות

"לזרוע את זרעי הקהילה": זהותן של מנהלות מעון בתוך תהליך שינוי

**"Sowing the Seeds of Community": Identity of Daycare Managers
Participating in a Project for Affecting Change in the Community**

תקציר זה מתאר מחקר על מנהלות מעונות יום העובדות במערכת הגיל הרך של החברה למתנ"סים ("התחלה חכמה"). ארגון זה מקיים תהליך שינוי המבוסס על התאוריה האקולוגית, לפיה הסביבה האקולוגית בנויה מכמה רבדים המשפיעים זה על זה ועל התפתחות הילד. תהליך השינוי החל בפיילוט הנקרא "מעון בונה קהילה", שכלל 16 מעונות יום מארבעה אזורים בארץ. שותפים נוספים בפיילוט הם החוג לגיל הרך במכללת אורנים וחוג שדמות באורנים, המפעיל מודל להתערבות כוללת בקהילה, הנקרא "בינוי קהילה". המחקר עמד על זהותן של מנהלות המעון שמשתתפות בפיילוט. קולן נשמע תוך בירור מקומן בזיקה לתהליך השינוי אליו נכנסו ואותו חוו במהלך שנת הפיילוט הראשונה.

המחקר התנהל על-פי הפרדיגמה האיכותנית. הוא כלל ראיונות עומק בהם עמדנו על זהותן של שש מנהלות מעון אשר לקחו חלק בפיילוט לאורך השנה הראשונה, תצפיות שהתבצעו בכיתות המעון של המנהלות המשתתפות ובישיבות ההטמעה של השינוי, וכן שאלון מידע ואיסוף תרבות חומרית.

הממצאים עסקו בתפיסתן של מנהלות המעונות את טבעו ואת מהותו של הפיילוט בו השתתפו, בתפיסתן את מקומן ותפקידן בפיילוט ובעמדותיהן כלפיו. הממצאים חשפו כי מקומן של מנהלות המעון כאחראיות על ביצוע המדיניות של מקבלי ההחלטות מחד גיסא, וכאחראיות על המטפלות העוסקות בעבודה היומיומית מאידך גיסא, מייצר תפיסה מורכבת כלפי המערכת שבתוכה הן פועלות ותחושת אמביוולנטיות כלפי תהליך השינוי בו הן לוקחות חלק: מוטיבציה ללמידה של הרעיונות הקהילתיים העומדים בבסיסו והזדהות עמם, יחד עם קושי ליישם רעיונות אלו בחיי היומיום של המעון והקהילה.

מסקנות המחקר מלמדות כי פרויקט קהילתי הכולל בתוכו אלמנטים של למידה והתפתחות, מעצים את המשתתפות בו ומצמיח את זהותן המקצועית. יחד עם זאת, בתכנון הפרויקט, בהפעלתו ובקידומו מומלץ לקחת בחשבון את זהותן של מנהלות המעון המובילות אותו ולהאזין לקולן. כמו כן מומלץ להדק את החיבור בין הרעיונות של בינוי קהילה לבין צורכי הילד ולהמשיך ולעמול על שיפור התנאים להם זוכים המטפלות והילדים במעונות היום. בתקופה בה החינוך לגיל הרך בגילאי לידה עד שלוש אינו יורד מסדר היום הציבורי, ממצאים אלו שופכים אור על אוכלוסייה שהמחקר עליה מועט, ועשויים לסייע לקובעי המדיניות העוסקים בחינוך בגיל הרך כדי לשפר את מעמדו.

מילות מפתח: חינוך בגיל הרך, זהות מנהלות מעון, פיילוט "בינוי קהילה", התאוריה האקולוגית, המדיניות הישראלית לחינוך בגילאי לידה-שלוש

הגדרה עצמית בקרב מורות פלסטיניות בישראל: הדרך הארוכה להשמעת קולן

Identity Among Female Palestinian Teachers in Israel:

The long Road Toward Making Their Voices Heard

החינוך בחברה מודרנית, פלורליסטית ומרובת תרבויות הוא כלי פוטנציאלי חשוב ליצירת זהות קולקטיבית משותפת המכילה קבוצות שונות חרף ההבדלים ביניהן. כך המצב כאשר אותן קבוצות מזדהות עם המטרות והאידיאולוגיה הלאומיות, עם סמלי התרבות (למשל דגל, שפה, המנון) ועם הנרטיב ההיסטורי. בישראל אין זה המצב. עבור ערבים פלסטינים, בית הספר אינו זירה לפיתוח זהות קולקטיבית או אישית, אלא זירה לקונפליקטים פוטנציאליים בין ערכים, בין השקפות עולם ובין תרבויות.

על רקע זה, במסגרת לימודי הדוקטורט, ביצעתי מחקר איכותני בו השתתפו 22 סטודנטיות ערביות הלומדות במכללת אורנים. המחקר בחן השפעות תרבותיות וסוציו-פוליטיות על ההגדרה העצמית של מורות פלסטיניות בישראל. המטרה הייתה לזהות את הגורמים המעצבים את הזהות החברתית-תרבותית והמקצועית של אותן מורות ולהבין באיזו מידה הן חוות קונפליקטים בין הדרישות של התרבות הישראלית הדומיננטית ותרבות המיעוט הפלסטינית.

שיטת המחקר העיקרית בה השתמשתי הייתה השיטה הנרטיבית. הסטודנטיות התבקשו לכתוב חיבור כמענה לשאלה "מי אני?". החיבורים נכתבו בפברואר 2016. בהמשך, לאור ניתוח ראשוני של החיבורים, נערכו שתי קבוצות מיקוד עם נשים מתוך המדגם (המפגשים התקיימו לאחר סוף שנת הלימודים, כאשר כולן כבר קיבלו ציונים).

מתוך הנרטיבים זיהיתי שלוש קבוצות המקבילות לשלבים שעוברת החברה הפלסטינית היום בתהליך השינויים והמעבר מחברה מסורתית לחברה מודרנית: נשים מסורתיות שהדגישו את הסולידריות וההרמוניה בין זהותן האישית והקולקטיבית; מורדות שחוו קונפליקט בין האני הפנימי והאני שהציגו בפומבי; ונשים ששלטו בגורלן והיו מוכנות להקריב הרבה תמורת חופש הביטוי העצמי. המשותף בין הקבוצות היה אהבת המקצוע והרגשת ההעצמה שקיבלו בעבודתן בהוראה. לצד זה, היה תסכול הן משומרי הסף בחברה הערבית השמרנית והפטריארכלית - הגברים והמשפחות המורחבות - והן משומרי הסף במערכת החינוך הישראלית, שבעיני המורות פועלת להדחקת החוויה ההיסטורית הפלסטינית. ככל שהתרבו הקשרים עם יהודים, גברה הלאומנות בקרב המורות שהשתתפו במדגם. יש לציין שלא היה קל לנשים להיפתח בנושא האחרון של הזהות הפלסטינית. קבוצת המיקוד יצרה סביבה מוגנת (safe space) והרגשת סולידריות חברתית שאפשרו לנשות המדגם להשמיע את קולן.

אנו כמחנכים חייבים ליצור הזדמנויות דומות, במיוחד עבור סטודנטיות מתרבויות מיעוט, כדי לעזור להן למצוא את קולן וגם להעצים אותן כסוכנות שינוי.

מילות מפתח: מורות, ערביות פלסטיניות, תרבות, זהות, סביבה מוגנת, שיטת הנרטיב